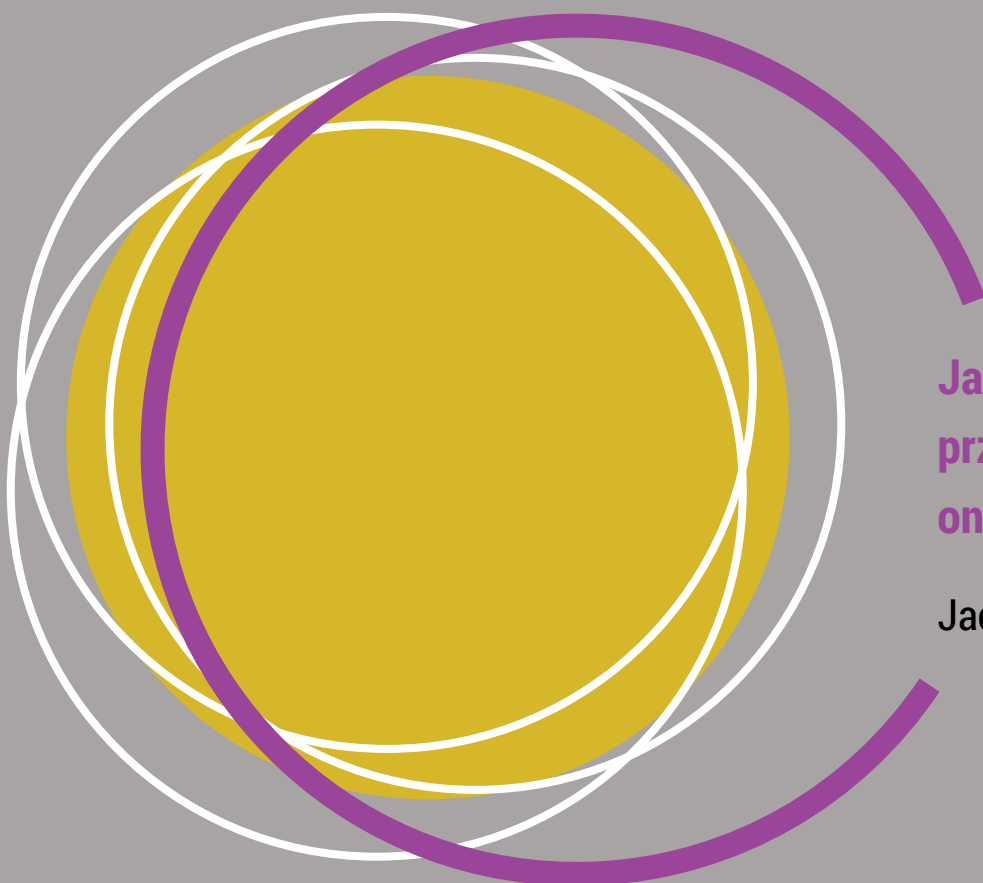

Jakie postawy wobec Zagłady przyjmowali Polacy i od czego one zależały?

Jacek Staniszewski

RE:MEMORY

multimedialne historie lokalne

Etap edukacyjny:

szkoła podstawowa (klasy VII-VIII), szkoła ponadpodstawowa

Czas trwania:

45 minut

Słowa kluczowe, najważniejsze pojęcia, problemy:

Holokaust, Żydzi, Polacy, postawy, Żegota, szmalcownik, II wojna światowa, okupacja

Zakres tematyczny, główne założenia merytoryczne scenariusza:

zróżnicowanie postaw Polaków wobec eksterminacji Żydów w czasie II wojny światowej

Cele:

Uczniowie i uczennice

- poznają najważniejsze terminy związane z omawianym zagadnieniem oraz jego złożoność,
- rozumieją, na czym polega różnica między przekazem podręcznikowym a źródłowym,
- kształcą umiejętność merytorycznej krytyki efektów pracy innych osób.

Metody i środki dydaktyczne, materiały:

wydrukowane karty pracy, podręczniki, czysta tablica do zapisywania wniosków

Formy pracy:

praca w grupie

Program realizuje Centrum Edukacji Obywatelskiej. Program wspiera finansowo Fundacja EVZ *Pamięć – Odpowiedzialność – Przyszłość*. Partnerem projektu jest Fundacja Gazety Wyborczej. Niniejszy tekst nie reprezentuje stanowiska Fundacji EVZ. Fundacja EVZ nie ponosi odpowiedzialności za treść powyższego materiału.

Przygotowania do zajęć we własnym zakresie

W czasie lekcji uczniowie i uczennice będą większość czasu pracować samodzielnie, dopilnuj więc, by każdy miał dostęp do podręcznika i odpowiedniej liczby wydrukowanych kart pracy (Załącznik nr 1). Przed lekcją utwórz cztery „stacje”, czyli „wyspy” stworzone z ławek i umieść na nich materiały źródłowe oraz czyste kartki A4.

Wstęp (7 minut)

Rozpocznij lekcję, zapisując temat na tablicy lub wyświetlając go na slajdzie. Podkreśl słowa „postawy”, „Zagłady” i poprowadź krótką rozmowę na temat tego, jak uczniowie i uczennice rozumieją te słowa. Nie buduj definicji, chodzi tu o upewnienie się, czy rozumieją oni, że „postawa wobec” to poglądy, które mają również pokrycie w czynach. „Zagłada” powinna być rozumiana jako zaprojektowana przez nazistów polityka fizycznej likwidacji Żydów w Europie.

Zapytaj, odwołując się do ogólnej wiedzy młodzieży, jakie postawy wobec Zagłady można sobie wyobrazić. Zanim padnie pierwsza odpowiedź, napisz na tablicy: „postawa bohaterska, ratowanie”, dając do zrozumienia, że ta jest ci znana i prosisz o poszukanie innych, mniej znanych.

Staraj się uzyskać odpowiedzi nie tylko o postawach skrajnych, lecz także pośrednich, takich jak „neutralność”, „obojętność”, „strach”, „stanie z boku”. Nawet jeśli jakiś opis postaw będzie tożsamy z takimi, które pojawiły się wcześniej, warto go wypisać na tablicy. Zachęcaj uczniów do nazywania zjawisk własnymi słowami.

Praca indywidualna (nie więcej niż 7 minut)

Poproś o otworenie podręcznika w miejscu, w którym mowa jest o Zagładzie i postawach Polaków wobec niej. Daj uczniom i uczennicom chwilę, w zależności od ilości materiału, po czym, odwołując się do listy postaw wcześniej wypisanych na tablicy, zapytaj na jakie postawy autorzy zwrócili uwagę, które z nich występowały najczęściej, z czego może wynikać fakt, że niektórych przewidzianych przez nas postaw nie opisano lub poświęcono im bardzo mało miejsca? Zwróć uwagę, że problem jest bardzo wrażliwy i aktualny. Do dziś trwają o to spory. Wytlumacz, że ani popadanie w skrajność, ani rozstrzygnięcie tych sporów nie jest zadaniem tej lekcji.

Komentarz:

Aktywność ta ma na celu oswojenie uczniów z kolejnym, o wiele trudniejszym zadaniem. To jest moment, w którym możesz zwrócić uczniom uwagę na pojęcie Zagłady i antysemickie podłoże „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”. Możesz też nawiązać do obecnej międzynarodowej sytuacji politycznej, w której widoczne są

napięcia związane z wojennymi postawami Polaków. Po trzecie możesz zwrócić uwagę, że tekst podręcznikowy również jest pewną interpretacją historii i że trzeba do niego podchodzić równie krytycznie jak do innych materiałów.

Praca w grupach (20 minut)

Przypomnij uczniom i uczennicom, że znaczną część podręczników zajmują teksty ich autorów. Historyk odtwarza zaś przeszłość przede wszystkim nie na podstawie opracowań, lecz źródeł. Poinformuj, że dalsza część lekcji będzie się opierać na ich analizie. Podziel klasę na 4 grupy. Każda z nich powinna stanąć przy jednej „stacji”. Zadaniem grupy jest odpowiedzieć na pytania, które znajdują się na drugiej stronie materiałów. Zaplanuj pracę tak, by każda grupa odwiedziła (ze względu na ograniczenia czasowe) dwie stacje. Dzięki temu uczniowie i uczennice jedną z nich opracowują jako pierwsi, na drugiej będą komentatorami pracy poprzedniej grupy. Najpierw wszyscy zapoznają się z treścią źródła i odpowiadają na pytania, zapisując je na czystej kartce. Pilnuj czasu: na każdą stację wypada 7 minut. Na twój znak grupy zamieniają się miejscami. Pracując przy drugiej stacji, pilnują tego, by dopisać do odpowiedzi coś, czego nie zauważyła poprzednia grupa. Mogą też napisać komentarz, w którym wyrażą swoją niezgodę na interpretację poprzedników. Monitoruj pracę, zwróć klasie uwagę, że pytanie 4. w każdym źródle jest przeznaczone tylko dla drugiej tury analizy. Zapoznawaj się na bieżąco z odpowiedziami uczniów – nie będzie czasu na przeczytanie ich wszystkich w ramach podsumowania.

Na koniec zadaj ogólne pytanie o wrażenia, takie jak: „Co was zaskoczyło?”, „Co zrobiło największe wrażenie?”. W dalszej kolejności zapytaj, czy można jeszcze uzupełnić listę postaw, którą zaczęliście tworzyć na początku lekcji na tablicy.

Komentarz:

Ostatnia część ma spowodować „wyjście” uczniów i uczennic z atmosfery pracy grupowej i powrót do pracy w całej klasie. Nie omawiaj wyników prac poszczególnych grup.

Podsumowanie (10 minut)

Wróć do głównego pytania lekcji o postawy Polaków wobec Zagłady. Zwróć uwagę na jego drugą część i zadaj pytanie: „Od czego mogła zależeć taka a nie inna podstawa wobec Żydów?” Poproś też o odwoływanie się do analizowanych wcześniej materiałów oraz treści z podręcznika.

Komentarz:

Pamiętaj, że właśnie tej części lekcji jest podporządkowana cała poprzednia aktywność uczniów i uczennic. Przypomnij w trakcie rozmowy, że postawy mogą być różne, co nie

znaczy, że reprezentowane w takim samym stopniu. Zwróć uwagę, że na lekcji uczniowie i uczennice nie korzystali ze materiałów, które pokazałyby perspektywę żydowską – wyjaśnij, co to znaczy. Jeśli zabraknie czasu, warto przynajmniej poprosić uczniów o napisanie kilku odpowiedzi na zadane pytania i oddanie odpowiedzi.

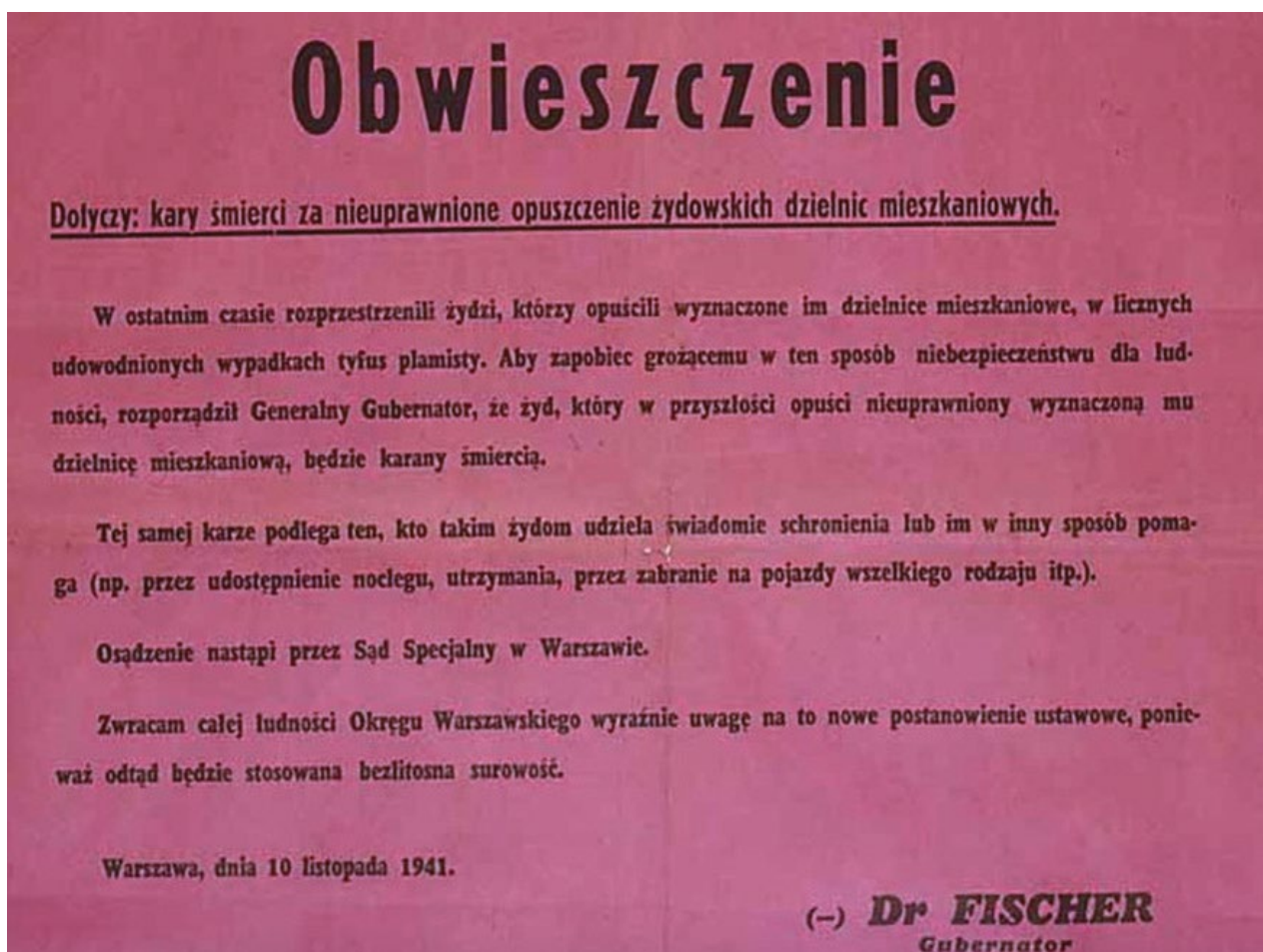
Praca po lekcji

Poproś o ustosunkowanie się w krótkiej wypowiedzi pisemnej do słów Mariana Turskiego, polskiego historyka żydowskiego pochodzenia, który przeżył Zagładę, wypowiedzianych w styczniu 2020 r., podczas [obchodów 75. rocznicy wyzwolenia obozu Auschwitz](#):

Mój najbliższy przyjaciel wymyślił 11 przykazanie, które jest doświadczeniem zagłady i epoki pogardy. Brzmi ono: Nie bądź obojętny. I to chcę powiedzieć młodym ludziom: Nie bądźcie obojętni. Jeśli widzicie kłamstwa historyczne – nie bądźcie obojętni. Jeśli widzicie, że przeszłość jest naciągana do aktualnych potrzeb polityki – nie bądźcie obojętni. Jeśli widzicie, że jakaś mniejszość jest prześladowana – nie bądźcie obojętni. Jeśli będziecie obojętni, to nawet się nie obejrzyjecie, a jakieś Auschwitz spadnie na was z nieba.

Uwagi końcowe

Zaproponowana lekcja dotyczy kwestii bardzo wrażliwych. Upraszczające oskarżenia, które nakładają na Polaków jako naród współwinę za Zagładę, muszą spotkać się ze stanowczą reakcją. Nie znaczy to jednak, że powinniśmy zamykać oczy na postawy dalekie od heroicznych. Wręcz przeciwnie: by walczyć z niesłusznymi oskarżeniami, należy pokazać różne sytuacje i dyskutować o ich źródłach, korzystając z materiałów historycznych.

Obwieszczenie z zarządzeniem Ludwiga Fischera, gubernatora dystryktu warszawskiego Generalnego Gubernatorstwa.

- ① Jaki jest główny sens obwieszczenia?
- ② Dlaczego, według treści obwieszczenia nie można pomagać Żydom?
- ③ Przed jakim dylematami stawiało to Polaków?
- ④ W jaki sposób to źródło związane jest z poprzednim, które analizowaliśmy?

Artykuł *Protest!* pisarki Zofii Kossak-Szczuckiej, sygnowany przez konspiracyjny, katolicki Front Odrodzenia Polski i opublikowany w formie ulotki, 11 sierpnia 1942 r.

W ghetcie warszawskim, za murem odcinającym od świata, kilkaset tysięcy skazańców czeka na śmierć. (...) Na rampie czekają wagony kolejowe. Kaci upychają w nich skazańców po 150 osób w jednym. Na podłodze leży gruba warstwa wapna i chloru polana wodą. Drzwi wagonu zostają zaplombowane. Czasem pociąg rusza zaraz po załadowaniu, czasem stoi na bocznym torze dobę, dwie... (...) To samo co w ghetcie warszawskim, odbywa się od pół roku w stu mniejszych i większych miasteczkach i miastach polskich. Ogólna liczba zabitych żydów przenosi już milion, a cyfra ta powiększa się z każdym dniem. (...) Zabieramy przeto głos my, katolicy – Polacy. Uczucia nasze względem żydów nie uległy zmianie. Nie przestajemy uważać ich za politycznych, gospodarczych i ideowych wrogów Polski. Co więcej, zdajemy sobie sprawę z tego, iż nienawidzą nas oni więcej niż Niemców, że czynią nas odpowiedzialnymi za swoje nieszczęście. Dlaczego, na jakiej podstawie - to pozostanie tajemnicą duszy żydowskiej, niemniej jest faktem nieustannie potwierdzanym. Świadomość tych uczuć jednak nie zwalnia nas z obowiązku potępienia zbrodni. (...) Protestu tego domaga się od nas Bóg, Bóg, który nie pozwolił zabijać. Domaga się sumienie chrześcijańskie. Każda istota, zwąca się człowiekiem, ma prawo do miłości bliźniego. Krew bezbronnych woła o pomstę do nieba. Kto z nami tego protestu nie popiera – nie jest katolikiem. Protestujemy równocześnie jako Polacy. Nie wierzymy, by Polska odnieść mogła korzyść z okrucieństw niemieckich. Przeciwnie. W upartym milczeniu międzynarodowego żydostwa, w zabiegach propagandy niemieckiej usiłującej już teraz zrzucić odium za rzeź żydów na Litwinów i... Polaków, wyczuwamy wrogię dla nas akcji. Wiemy również, jak trujący bywa posiew zbrodni. Przymusowe uczestnictwo narodu polskiego w krwawym widowisku spełniającym się na ziemiach polskich, może snadno wyhodować zobojętnienie na krzywdę, sadyzm i ponad wszystko groźne przekonanie, że wolno mordować bliźnich bezkarnie. (...)

Polacy – Żydzi 1939-1945. Wybór źródeł, oprac. A. K. Kunert, Warszawa 2001, s. 213

- ① Jakie jest główne przesłanie tekstu?
- ② Przeciwno czemu protestuje autorka?
- ③ O jakich postawach Polaków pisze?
- ④ W jaki sposób to źródło związane jest z poprzednim, które analizowaliście?

Fragment artykułu *Żydzi* opublikowanego w kwietniu 1942 r. w konspiracyjnym „Biuletynie Informacyjnym”

Nędza, głód, zimno i fatalne warunki higieniczne stworzyły tu stosunki potworne. Dajemy kilka przykładów. Istnieje szereg domów tzw. „specjalnych”, zamieszkałych przez największych nędzarzy, gdzie śmierć zbiera wyjątkowe żniwo. Tak np. w domu przy ul. Miłej 46, zamieszkałym obecnie przez 500 osób, zmarło dotychczas 233 osoby, w domu przy ul. Miłej 51, zamieszkałym przez 578 osób, zmarło 260. (...) W wielu mieszkaniach brak zupełny opału. W 17 domach „specjalnych” na ok. 780 izb – 718 nie miało tej zimy w ogóle ognia pod kuchnią. Całe rodziny zmarły. Ogromna jest również liczba zachorowań. (...) W domu przy ul. Krochmalnej (...) w ciągu ostatnich 3 miesięcy zmarło 106 osób; 64 na tyfus płamisty, reszta z głodu. 63 trupy wyrzucono na ulicę z powodu braku środków na normalny pogrzeb. Na tyfus chorowało 365 osób. Spuchnięcia i obrzęki głodowe spotkać można u blisko 100 osób. W ciągu ostatnich 3 miesięcy było wyeksmitowanych 45 rodzin, z których poważną część umieszczono w piwnicach bez podłóg, bez okien itp. W chwili obecnej jest 28 rodzin (140 osób) bez jakichkolwiek środków do życia. Ludzie ci leżą na gołej podłodze, okryci łachmanami, odżywiają się surowymi obierkami. (...)

„Biuletyn Informacyjny” nr 17, 30 kwietnia 1942

- ① Dlaczego powstał ten dokument?
- ② O czym informuje?
- ③ Co mówi o jego autorach?
- ④ W jaki sposób to źródło związane jest z poprzednim, które analizowaliście?

Załącznik nr 1

D

Anonimowy donos na gestapo z miejscowości Mętów (okolice Lublina)

Panowie wy nie wiecie co robi się na mętowie. [...] Stanisław Grzesiak tszyma wiciniskiego tego co mieszka na głószczynie tego co chcecie go złapaci co zpszedal żydom karabin. Jan lawędorski sprzedajo żydom żywność. U michała czernica piła żydowska banda w borze narodzenie całe noc i Przebywa do Tych czas. [...] ełrzbiet Kowalczykowa tszyma rzyda mętoskiego wpiewnicy wtej chałópie z pułnocy. Proszę zrobici rewizie scisłu. Wchud do piewnicy jest koło pieca. Jan Dziachan zpszedal żydom karabin, były u niego były go i muwiły ty masz karabin a potem poszedł z nimi w pole i oddał jm w polu i on otszymuje tajne gazety, a simuklasz zawodu Władysław Jelemiski zpszedaje żydom żywnosici. a jego teściowa chwaliła się u sumsiada rżze żydówka mętoszka pszyszła do niej i dawała jm 40 kila rombanki żeby ją tszymaci i tszymają do tych Pur. Teowil malec simukluje rąbanką, mąko i kaszą i kielbasą wywozi do lasu do band. Antoni Stachura te rzydy co były na mętoskich polach to on ich wywiał do chmieloskiego lasu dobrze mu Zapłaciły. [...] Ten list pisała osoba ze wsi menkowa, gminy zemborzyce.

A. Puławski, *Historia jednego donosu. Co robiło się na Mętowie*, „Rzeczpospolita”, 6–7 lipca 2002

- ① Dlaczego powstał ten dokument?
- ② O czym informuje?
- ③ Co mówi o osobie, która go stworzyła?
- ④ W jaki sposób to źródło związane jest z poprzednim, które analizowaliście?